

STUDIEDAG NEDERLANDSE LUTHERSE VROUWEN BOND

Reformatie en politiek – de spiegel die Bonhoeffer ons voorhoudt.

Om dit daadwerkelijk te kunnen vertalen naar onszelf en ons staan en handelen in onze persoonlijke context is het nodig eerst meer van 'de man achter de spiegel' te weten. Ds. Louisa Vos begint daarom haar inleiding op de studiedag van de Nederlandse Lutherse Vrouwen Bond met de biografie van Bonhoeffer, aan de hand van foto's uit zijn jeugd en de jaren erna.

Dietrich Bonhoeffer is geboren op 4 april 1906, evenals zijn tweelingzusje Sabine. De familie Bonhoeffer stamt uit een voornaam geslacht, oorspronkelijk uit Nijmegen. Zijn vader is psychiater, zijn moeder lerares in het hoger en middelbaar onderwijs voor meisjes. Dietrich groeit op in Breslau, samen met zijn drie broers en vier zusjes, later verhuist het gezin naar Berlijn. Het is een warm en hecht gezin, waar veel wordt gelezen en gemusiceerd. Dietrich speelt zelf piano en gitaar. De familie Bonhoeffer is geen kerkelijk gezin. Het geloof neemt er geen centrale plaats in.

Dietrich is een begaafde leerling en gaat naar het gymnasium. In de Eerste Wereldoorlog komt zijn oudere broer Walter om het leven en dat heeft veel impact. Dietrich zou later de belijdenisbijbel van Walter krijgen, en dit maakt indruk op hem.

Tijdens het gymnasium besluit Dietrich theologie te gaan studeren. Daarvoor gaat hij naar Tübingen. In korte tijd is hij afgestudeerd en gepromoveerd. Hij wil niet alleen academisch bezig zijn, maar ook als predikant werken, waarvoor hij studeert en stage loopt in Barcelona en New York.

In 1933 komt Hitler aan de macht en krijgt ook de kerk in zijn greep. Binnen de Evangelische Kirche ontstaat de stroming van de *Deutsche Christen*. Deze stroming staat open voor integratie van kerk en staat, en wel zo dat ze een staatskerk voorstaat, die haar steun betuigt aan de staat, en derhalve ook aan Hitler. Luthers gezien is dat ondenkbaar, de vermenging van Gods' rijk en het rijk van de wereld. Zowel Gods rijk en het rijk van de wereld zijn door God ingesteld, maar ze hebben ieder hun eigen domein en dynamieken en die mogen beslist niet door elkaar gaan lopen. De gelovige mens leeft van het Evangelie. Tegelijk leeft hij in de wereld en heeft die als instelling van God ook te eerbiedigen, maar hij mag het Evangelie en de wetten van de wereld niet vermengen, zoals door de Deutsche Christen werd gedaan.

Opkomst van het nationaal socialisme.

Bonhoeffer zag heel scherp dat samen met de opkomst van het nationaal-socialisme het antisemitisme opkwam, en dat dit niet goed kon aflopen. Dit raakt aan een probleem van alle tijden, ook van onze tijd. Want ook wij horen bijvoorbeeld Geert Wilders opmerkingen maken over Marokkanen. De vraag die ons hierbij prikkelt is: 'wat moet ik nu doen'? En wat moeten en kunnen we als kerk doen? Moeten we er niets van zeggen en het laten gebeuren? Is de situatie en onze tijd wat dit betreft anders dan die van Bonhoeffer, of niet?

Hitler verstevigde zijn greep op de kerk door Ludwig Müller als rijksbisschop aan te stellen. En ook wordt de Ariërparagraaf in de kerk van kracht, waarmee Joodse christenen niet langer lid mogen zijn van de kerk. In eerste instantie is er dan de Pfarrernotbund als kritische reactie op deze gang van zaken. En in september 1933 wordt de 'Bekennende Kirche' in het leven geroepen. Ook Bonhoeffer is bij deze 'belijdende kerk' betrokken. Voor hen gelden alleen Christus en de Schrift als gezaghebbend voor het geloof. En niet de staat. De 'Bekennende Kirche' is een kleine stroming binnen de Evangelische Kirche. Veel kleiner dan die van de Deutsche Christen. Om studenten (die predikant willen worden) die zich kritisch wisten ten opzichte van de staat en het nationaal-socialisme op te kunnen leiden, werd een nieuwe opleidingsplaats gesticht. Die kwam in Finkenwalde. Bonhoeffer werd gevraagd om hier de leiding in te nemen. De achterstelling en de vervolging van Joden staan centraal in Bonhoeffers kritische opstelling. Tot in zijn familie- en vriendenkring is het een levende realiteit voor hem. Hij stelt zich er tegen te weer, waarbij zijn kritische theologie tégen systemen en voor de persoonlijke ontmoeting met Christus en de navolging van Christus leidend zijn. Hierin

ligt de kracht van zijn geloof en handelen. Bonhoeffer pakt de signalen op en neemt positie in. Via de theologie en de oecumene bindt Bonhoeffer de strijd aan met het nationaal socialisme en altijd met Christus als realiteit in het centrum. In 1943 is hij gevangen genomen en tot aan zijn terechtstelling heeft hij zijn waardigheid behouden. *Bonhoeffers alertheid en zijn scherpe theologische inzet stellen een kritische vraag aan de kerk van vandaag. En die vragen gelden iedere gelovige mens. Wat doen wij met alle signalen en tekenen van achterstelling van groepen mensen? Komen we in beweging of vinden we dat niet nodig?*

Oproep tot navolging

We lezen een aantal gedeelten uit 'Navolging' van Bonhoeffer, n.a.v. Marcus 2: 14. Hierin ligt onze opdracht: de roep van Christus volgen. Geen psychologisch of historisch overwegen gaat aan de navolging vooraf. De roep van Christus noopt ons tot onmiddellijke navolging, aldus Bonhoeffer. Daarin schuilt onze opdracht als gelovige mensen, en wij moeten ons door niets daarvan laten afleiden. Ook niet door het hebben van succes, of het juist niet hebben van succes. Succes kan zomaar het idee geven dat je op een goed spoor zit. En het ontbreken van succes kan je doen twijfelen. Bonhoeffer had hier direct mee te maken. Het nationaal-socialisme en de Deutsche Christen zaten aan de kant van succes. Terwijl de kritische mensen eerder in benauwdheid geraakten dan dat ze konden bogen op succes. Wanneer dit steeds maar weer het geval is, is het belangrijk om gespist te blijven op de roep van Christus, en je daarvan niet af te laten leiden. We weten wat daarmee bedoeld wordt, want we hebben de Schrift. Bonhoeffer geeft daarbij aan dat het niet van belang is hoe ik als held het toneel verlaat, maar hoe de volgende generatie verder zal leven.

In de tekst kan het overkomen alsof God de Vader achteruit wordt geschoven en Christus boven God wordt gesteld. Dat is niet zo: het gaat er hier om dat een gelovig mens niet over God moet spreken, maar zich in de directe betrekking moet weten, en in die betrekking zich door Christus, de Middelaar, laat aanspreken. Kortom: in de directe relatie. Godsvertrouwen kan vroom zijn, maar kan ook buiten de directe betrekking staan. Bonhoeffer betoogt voor een sterk relationele theologie (en geloof) en keert zich tegen het cultuurprotestantisme, waar veel wordt weg gerelativeerd. Levend voor het aangezicht van God en de roep van Christus horend, kan een gelovig mens zich niet afwenden van God en van de wereld.

Bonhoeffer is zeer onder de indruk van wat Karl Barth schrijft in 'Rechtvaardiging en recht', over de verhouding kerk en staat en wenst dat het boek eerder geschreven zou zijn. Barth beschrijft hoe de kerk en de staat in onderlinge relatie tot elkaar staan. De kerk verlangt alleen vrijheid, verder niets. Hoe meer onrecht de staat hanteert, des te meer voorbeden zij nodig heeft. Ook van de christen die lijdt onder het onrecht van de staat. Naar Rom. 13 kan de christen niet meegaan met de staat als die tegen de vrijheid van verkondiging ingaat. Dat is het kantelpunt. Het gaat om de vrijheid die de staat moet bieden. De kerk op haar beurt verdedigt de staat tegen zichzelf om tot inkeer te komen. Waar Luther de kerk en de staat de eigen rijken onder Gods inzetting laat zijn, ziet Barth meer ruimte voor onderlinge bewogenheid en verantwoordelijkheden ten opzichte van elkaar. Bonhoeffer is hierdoor beïnvloed en heeft daarvan weer zijn vertaalslag gemaakt in *Ethik*.

Iemand vraagt zich af wat met voorbeden bereikt wordt. De zendingsopdracht beoogt mens en staat tot Christus te brengen en daarmee het recht. Theologie buiten Christus om kan niet. Het gaat niet om de functionele vraag wat er bereikt moet of kan worden, maar om het geloof dat een gedoopt mens de ander voor het aangezicht van God kan brengen.

Workshops

In het middagprogramma is in vier workshops de verbinding gelegd met de inleiding. O.l.v. ds. Marianne van der Meij-Seinstra zingt een vierstemmig koor liederen van verzet en overgave, in de geest van Bonhoeffer. De workshop liturgisch bloemschikken met Irene Burghoorn brengt in verschillende schikkingen en de symboliek van de bloemenkleuren alles samen in een levensspiraal op de vloer van de kerk, waarin ieder

een steen met haar of zijn naam in legt. Ds. Marlies Schulz kijkt met haar groep naar kunst en doet dat met het schilderij van Rembrandt over de verloren zoon en het gelijknamige boek van Henri Nouwen. En de vierde groep met Coby Aartsen is op zoek gegaan naar vrouwen die belangrijk zijn geweest en nog zijn voor de doorgaande reformatie van de kerk. De bouwstenen uit de workshops zijn ingebracht in de viering die deze bijzondere dag heeft afgesloten.

Coby Aartsen